

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, к.т.н., доцента Журила Дмитра Юрійовича
на дисертаційну роботу Коваль Юлії Юріївни
«Науково-освітня, організаційна та громадська діяльність академіка АН
УРСР М. П. Барабашова (1894-1971)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Детальний аналіз дисертаційної роботи Коваль Ю. Ю. на тему «Науково-освітня, організаційна та громадська діяльність академіка АН УРСР М. П. Барабашова (1894-1971)», що представлена для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», дає змогу зробити комплексний висновок щодо її актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

1. Актуальність теми та зв'язок з науковими планами і програмами

Значущість науково-дослідної та громадської активності академіка М. П. Барабашова є загальновідомою та визнаною як науковим співтовариством, так і суспільством. Разом із тим, наукова біографія ученого залишається недостатньо дослідженою, оскільки відсутня узагальнююча праця, яка комплексно розкриває усі аспекти його багатогранної діяльності. Отже, це не відповідає масштабності постаті видатного ученого і його внеску у розвиток планетних досліджень в Україні, що і робить дисертаційне дослідження актуальним. Також вивчення та висвітлення наукових біографій вітчизняних учених в умовах повномасштабної війни додатково актуалізується намаганнями агресора щодо узурпації здобутків українських науковців, які зробили значний внесок в радянську науку. Зокрема, це відбувається через поширення наративів, що радянська наука – це виключно

російська наука. Навіть, із початком космічної ери, астрономічні дані, отримані учнями та послідовниками М. П. Барабашова наземними засобами в оптичному або радіодіапазоні, продовжували відігравати ключову роль в дослідженні навколоземного простору.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконувалась відповідно до наукової програми 032 «Історія та археологія», яка була впроваджена на кафедрі українознавства, культурології та історії науки, навчально – наукового інституту соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХП» в межах науково-дослідної роботи «Розвиток науки, освіти та культури Слобідської України другої половини ХІХ ст. – початку ХХІ ст.» (ДР № 0122U201252).

3. Наукова новизна одержаних результатів

Дисертація містить наукову новизну, з найбільш суттєвих доробок роботи можна назвати:

дисертаційна робота є першим у вітчизняній історіографії комплексним дослідженням науково-освітньої, організаційної та громадської діяльності академіка АН УРСР М. П. Барабашова, реконструйованої на підставі вивчення широкого кола джерел. Зокрема, у процесі роботи над дисертацією вперше:

- проведено комплексне опрацювання історіографії проблеми, здійснено систематизацію залучених історіографічних джерел, що дозволило сформулювати репрезентативну джерельну базу за темою дослідження;

- здійснено історико-генеалогічне дослідження роду Барабашевих (Барабашових), уточнено маловідомі факти з історії родоvodu;

- відтворено хронологічну послідовність життя та діяльності М. П. Барабашова;

- проаналізовано науково-організаційну діяльність М. П. Барабашова, висвітлено факти щодо запровадження та реалізації ним різних астрономічних проєктів;

- розкрито особливості впровадження М. П. Барабашовим методів фотографічної фотометрії для дослідження фізичних умов на Місяці та

планетах Сонячної системи, проаналізовано напрями досліджень за планетною тематикою;

– з'ясовано форми та напрями громадської діяльності М. П. Барабашова, зокрема з популяризації астрономічних знань; встановлено доробок ученого у напрямках науково-педагогічної діяльності та навчально-методичної роботи;

– охарактеризовано роль та внесок М. П. Барабашова у діяльність Комісії з фізики планет Астрономічної ради АН СРСР у 1950-х – 1960-х рр. та координацію планетних досліджень в астрономічних установах СРСР;

Вважаю, що робота дисертанта є внеском у наукове дослідження багатогранної діяльності академіка М. П. Барабашова у контексті розвитку планетних досліджень у середині ХХ ст.

4. Практична цінність одержаних результатів та рекомендації щодо їх подальшого використання

Дослідження має певну практичну цінність, оскільки теоретичні положення, узагальнення, матеріали та висновки дослідження можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії вітчизняної астрономії, біографічних та бібліографічних довідників, історіографічних праць та навчальних посібників; в освітньому процесі для підготовки курсів лекцій з історії України, історії науки, історії астрономії; спецкурсів з краєзнавства, біографістики, планетології на відповідних кафедрах закладів вищої освіти.

5. Повнота викладення матеріалів дисертації в наукових працях, які опубліковані автором. За результатами дослідження дисертаційної роботи опубліковано 16 наукових праць, з них три статті у наукових фахових виданнях України, дві – у виданнях, проіндексованих Web of Science/Scopus, 11 – у матеріалах апробаційного характеру. Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для розвитку історичної науки та відкривають нові перспективи у галузі.

6. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Робота Коваль Ю. Ю. є завершеною науковою роботою, містить анотацію – українською та англійською мовами, вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

Дисертація присвячена дослідженню наукової біографії академіка АН УРСР М. П. Барабашова, його основних напрямів наукової роботи у галузі астрофотометрії та спектроскопії.

Об'єктом дослідження є розвиток планетних досліджень у вітчизняних астрономічних установах на тлі загального піднесення астрономічної науки і освіти в Україні у середині ХХ ст.

Предметом дослідження є науково-організаційна, педагогічна та громадська діяльність академіка М. П. Барабашова у галузі астрофізики та планетології.

У вступі розкрито актуальність теми, окреслено хронологічні та територіальні межі, сформульовано мету дослідження, визначено основні завдання, а також охарактеризовано методологічну основу дисертації. Представлено інформацію щодо наукової новизни одержаних результатів, практичного значення отриманих результатів, особистого внеску здобувача та апробації матеріалів дисертації.

У першому розділі здійснено огляд та систематизацію джерельної бази, визначено принципи та методи дослідження. Історіографія за проблемою дослідження була розподілена за хронологічним принципом на три основних періоди: дорадянський, радянський та період Незалежності. Історичні праці було розподілено на декілька груп, об'єднаних за предметно-тематичним принципом: загальні праці з історії розвитку астрономії у Харкові у визначений період; біографічні (меморіальні) публікації про М. П. Барабашова; публікації, присвячені науковій школі планетології М. П. Барабашова. При цьому враховано географічний принцип класифікації з виокремленням вітчизняних та іноземних праць. Джерельну базу дослідження складають: архівні матеріали; писемні пам'ятки музейних

фондів; публікації М. П. Барабашова (наукові праці за планетною тематикою; за іншими напрямками досліджень, зокрема астрофізичної та іншої тематики, теоретичної спрямованості тощо; навчально-методичні посібники; опубліковані рецензії на праці М. П. Барабашова; науково-популярні публікації); довідково-енциклопедичні видання; періодичні видання; мемуарні публікації.

До структурної композиції другого розділу увійшли результати вивчення історії роду Барабашових. Створення генеалогічної інформаційної бази, акумульованої під час дослідження, дозволило вивчити родовід сім'ї Барабашевих (Барабашових), скласти поколінний розпис (п'ять поколінь) та чітко визначити усіх членів родини. Реконструкція наукової біографії М. П. Барабашова здійснювалася через висвітлення віх життєпису у дорадянському та радянському періодах його життя. Простежено етапи службово-кваліфікаційного просування М. П. Барабашова, який обіймав різні адміністративні посади; висвітлено його участь у роботі міжнародних та вітчизняних астрономічних наукових структур. Проаналізовано та висвітлено фізичні характеристики та параметри низки астрономічних об'єктів, зокрема кратера Барабашов на Марсі та астероїда 2883, які за рішенням Міжнародного астрономічного союзу були названі на увічнення пам'яті ученого.

У третьому розділі розглянуто науково-освітню діяльність ученого у галузі вітчизняної астрономічної освіти. Зокрема, розкрито доробок ученого у підготовку праць навчально-теоретичного характеру; проаналізовано науково-педагогічну діяльність М. П. Барабашова, спрямовану на покращення якості астрономічної освіти. З'ясовано, що у межах діяльності в Астрономічній раді АН СРСР учений також опікувався проблемою підвищення рівня підготовки фахових астрономів у закладах вищої освіти. Досліджено науково-організаційну діяльність М. П. Барабашова, присвячену реалізації низки масштабних астрономічних проєктів, ініційованих ученим: наведено факти щодо спроб створення загальнореспубліканської обсерваторії у Харкові, Планетного інституту на базі університетської обсерваторії,

розміщення астрономічних інструментів на даху будівлі ХДУ імені О. М. Горького, організації заміської філії обсерваторії. Висвітлено віхи організації та функціонування Комісії з фізики планет Астрономічної ради АН СРСР, яка відіграла значну роль у координації планетних досліджень в СРСР у 1950-ті – 1960-ті рр., в організації підготовки фахівців-планетників, а також сприяла розвитку космонавтики загалом. Встановлено важливу роль М. П. Барабашова у цих процесах; висвітлено багатогранну громадську діяльність ученого з популяризації астрономічних знань.

У четвертому розділі проаналізовано початковий період наукової діяльності ученого, коли відбувалося накопичення спостережних даних за планетною тематикою; простежено розвиток методів фотографічної фотометрії М. П. Барабашовим, що вплинуло на процеси формування колективу наукової школи планетології в ХДУ імені О. М. Горького у 1920-х – 1950-х рр. Встановлено, що деякі з ідей та гіпотез М. П. Барабашова щодо інтерпретації результатів обсервацій, отриманих ним у перших двох періодах його науково-дослідної діяльності, у подальшому були підтверджені під час вивчення Місяця за допомогою космічних апаратів. Реконструйовано віхи участі Харківської астрономічної обсерваторії під керівництвом М. П. Барабашова у престижних космічних проєктах СРСР у 1960-х рр. та у подальшому періоді. З'ясовано, що представники харківської наукової школи планетології у тій чи іншій мірі брали участь у підготовці усіх радянських космічних місій до Місяця, Марса та Венери, а також в обробці та інтерпретації отриманих результатів.

Висновки, сформульовані у роботі, висвітлюють результати дослідження як вирішення висунутих в дисертації завдань. В цілому висновки відповідають вимогам, які висуваються до результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Список літератури досить широко охоплює предметне поле дослідження, певною мірою відображає опрацювання автором значної

кількості джерел історичного змісту (в тому числі закордонних) і містить понад 500 джерел.

Додатки містять список наукових публікацій, інформацію про практичне впровадження результатів дисертації, результати генеалогічних досліджень сім'ї Барабашових, фотокопії особистих документів академіка Барабашова, відомості щодо увічнення його пам'яті.

7. Достовірність отриманих результатів та висновків

Достовірність отриманих результатів зумовлено поставленими метою та завданнями, а також використанням відповідної методології дослідження, що дозволили авторці реконструювати багатогранні аспекти життя академіка М. П. Барабашова, з урахуванням більшості факторів, які впливали на формування його особистості. Крім того, достовірність заявлених положень обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта, що також зумовлює і низку спеціальних історичних методів, які були використані в процесі дослідження.

8. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Дисертація виконана з дотримання вимог академічної доброчесності, отримані результати дають підстави говорити про оригінальність роботи. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи.

Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у трьох фахових статтях, двох закордонних статтях, а також дисертантка активно приймав участь в українських та закордонних конференціях, де була проведена апробація ідей, які викладено у дисертаційному дослідженні.

9. Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

1. Бажано було б більш докладно показати використання просопографічного метода для опису оточення вченого. Це б прикрасило дисертаційне дослідження.

2. В. п.4.2. наведено фразу «максимальна висота Сонця над горизонтом». Не зрозуміло, мова йде про сонцестояння в умовах Землі (що буває двічі на рік), чи зеніту в умовах Марсу.

3. В. п. 4.2 йдеться про фотометричний стандарт – «зорі Капелла (α Aur)». Але сьогодні існує понад 200 фотометричних стандартів, починаючи від запропонованої Гарольдом Джонсом на початку 1950-х років. Більш точне описання використаного фотометричного стандарту, та року його створення дозволило б більш коректне використовувати принцип історизму в дослідженнях Миколи Барабашова та його учнів.

4. У роботі не на всі скорочення є розшифровка, наприклад ВУК РОБОС (Додаток Е); ЮНЕСКО – спеціальна установа Організації Об'єднаних Націй не лише з питань освіти, науки і культури, а й з Світової спадщини.

5. В результатах генеалогічних досліджень сім'ї Барабашових, наведених в Додатках, непогано було б дати посилання на першоджерела, що зробило б базу аргументації більш переконливою.

Вказані зауваження та недоліки аж ніяк не применшують значущість та наукову цінність наукових та практичних результатів, отриманих авторкою, а також не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дисертаційного дослідження.

10. Висновки

Дисертаційне дослідження, виконане Коваль Юлією Юріівною, являє собою цілісну та завершену наукову працю. Робота вирізняється ґрунтовністю та значущістю отриманих результатів, відкриваючи нові напрями для подальших історичних наукових розвідок. Обрана тематика дослідження відповідає галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» та спеціальності 032 «Історія та археологія». Беручи до уваги своєчасність та значущість обраної проблематики, вагомість отриманих наукових здобутків та їх потенційну практичну цінність, можна стверджувати, що дисертаційна робота Коваль Юлії Юріівни «Науково-освітня, організаційна та громадська діяльність академіка АН УРСР М. П. Барабашова (1894-1971)» відповідає

вимогам 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 та вимогам до оформлення дисертації МОН України від 12.01.2017 № 40, а сама авторка, Коваль Юлія Юріївна, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія».

Рецензент – кандидат технічних наук,
доцент кафедри українознавства, культурології
та історії науки Національного Технічного
Університету «Харківський
Політехнічний Інститут»
05 травня 2025 р.

Дмитро ЖУРИЛО

Підпис *Дмитро Журило*
ЗАСВІДЧУЮ:
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
НАЦІОНАЛЬНОГО-ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
"ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"
Дмитро Журило
" " " 20 р.

